

KREATIVITET OG PERVERSION

Janine Chasseguet-Smirgel: *Kreativitet og perversion*

Oversat fra engelsk af Lis Haugaard.

Efterskrift af Tania Ørum.

Rævens Sorte Bibliotek, 196 sider, Udsalgspris 175 kr.

Birthe Knizek

Denne anmeldelse er lidt af et problem, fordi den må rumme to vidt forskellige tekster: Det drejer sig om Smirgels skrift og Tania Ørums efterskrift. De to er rygende uenige, hvilket giver bogen som helhed et tiltrængt pift.

Selve bogen er baseret på en forelæsningsrække, som Smirgel som gæsteprofessor holdt ved University College (London) i årene 1982-83. Da kapitlerne sidemæssigt er lige lange, vil jeg antage, at de temmelig præcist svarer til de enkelte foredrag. Og som Tania Ørum ganske rigtigt påpeger, så er det både bogens svaghed og styrke - mest svaghed.

Styrken ligger i, at forelæsningsformen er mere »pædagogisk«. Man får som læser relativt hurtigt og nemt indblik i Smirgels teorier i forhold til emnet, samt hvordan disse forholder sig til Freuds teoridannelser.

Desuden inddrager hun i forklaringsøjemed mange kliniske eksempler, både fra hendes egen og andres praksis, der liver op i de teoretiske gennemgange.

Et andet plus er, at hun i begyndelsen af hvert kapitel søger at resumere det hidtidige og at placere det kommende. Men dette forsøg er til tider mere velment end vellykket og kan virke noget kedeligt, fordi hun, længere henne i bogen, begynder at gentage sig mere og mere.

Bogens formelle og stilistiske svagheder vil jeg foreløbig lade ligge og først tage op til slut.

Når vi nu skal til at dykke ned i Smirgels bog, vil den læser, der hovedsageligt er interesseret i kreativiteten, blive skuffet, for denne dimension er til trods for, hvad bogens titel ville lade formode, ikke særlig udpræget. Det virker en smule mærkeligt, når de første to kapitler, der vægter kreativiteten meget højt, bliver afløst af en del kapitler, der nærmest er blottet for denne dimension. Kreativiteten blusser ganske vist lidt op i bogens midte, men dør straks bort igen. En anden titel ville måske have gavnet bogen og ikke efterladt læseren med skuffede forventninger.

Smirgels hovedærinde er dermed perversionen som sådan: »Mennesket har altid stræbt efter at overskride sine snævre livsbetingelser. Jeg betragter perversionen som en af de vigtigste måder og et af de vigtigste midler, hvorved mennesket forsøger at skubbe grænserne for det mulige foran sig og rokke ved virkeligheden. (. . .) Jeg betragter perversionen i en bredere forstand, som en dimension af den menneskelige psyke i almindelighed, en fristelse i sindet, der er fælles for os alle« (s. 9).

Og som det fremgår af ordet »fristelse«, så ser hun det ikke som noget særligt positivt. For Smirgel er perversionerne ikke forbeholdt seksuelle afvigelser, men må ses som en generel menneskelig faktor - en tendens til at ville springe over, hvor gærdet er lavest i ens psykoseksuelle udvikling.

Den psykoseksuelle udvikling tjener, ideelt, til at udvikle et uudviklet og asocialt lille menneskedyr til et socialt og »normalt« individ/subjekt.

Denne udvikling betyder for Smirgel en bevægelse fra en fungeren efter lystprincippet til en tænken og ageren i overensstemmelse med realitetsprincippet: Mens lystprincippet er karakteriseret af den øjeblikkelige spændingsudløsning, må der i realitetsprincippet ventes og gås omveje, før en tilfredsstillelse, der er socialt acceptabel og i overensstemmelse med »skabelsens love« (s. 33), kan opnås.

Og her er vi ved noget centralt hos hende, idet hendes Skabelsens Lov eller »Den Universelle Lov« beror på menneskets naturlige, biologiske eksistensbetingelser, hvor mennesket

- a) er underkastet kønslig forplantning (en *kønslig dimension*), og
- b) er ufuldbåren fra fødslen og er underlagt infantil impotens (en *tids/generations dimension*) (s. 10).

Denne hendes lovmæssighed synes at have rødder tilbage til Freud, der påpeger, at » . . . individet fører virkelig en dobbelteksistens som sit eget formål og som led i en kæde, som det imod eller i det mindste uden sin vilje er til tjeneste for.« (Freud, Narcissismeafhandlingen, 1914, s. 143). Det, der nu forvirrer, er, at det at være led i en kæde og være underlagt ovenstående dobbelte betingelse, betegnes som »virkelighed«.

Barnets udvikling er derfor hos Smirgel en bevægelse henimod og tilegnelse af virkeligheden og sandheden, som hun sætter lig med hinanden. Det er temmelig store ord, der får hende til at forsumpe i en alvorlig teoretisk/filosofisk/moralsk suppedas. Så til trods for, at hun på side 21 proklamerer, at det ikke er hendes hensigt at fordømme perversionen og endnu mindre at prise den, så levner hendes grundlæggende hypoteser ikke ret meget spillerum for den perverse.

For at komme i overensstemmelse med virkeligheden må barnet anerkende ». . . forskellen mellem kønnene og forskellen mellem generationerne: den uundgåelige tidsperiode, der adskiller et barn fra dets moder (som det er en upassende seksualpartner for) og fra dets fader (hvis potente kønsor-

gan det ikke har). Når barnet når dertil, at det anerkender komplementariteten i sine forældres genitalitet, føler det sig reduceret til sin egen lidenhed og utilstrækkelighed. Anerkendelsen af forskellen mellem kønnene er således forbundet med anerkendelsen af forskellen mellem generationerne.« (s. 10).

Den fællesmenneskelige perverse fristelse i den øpidale udvikling ligger nu i at søge at skyde genvej og undgå det skæbnesvangre i ødipuskomplekset: Valget mellem enten at miste sin penis eller give afkald på det incestuøse ønske.

»Den perverse fristelse fører én til at acceptere det prægenitale begær og de prægenitale tilfredsstillelser (som er tilgængelige for den lille dreng) som værende ligeværdige med eller endda bedre end genitalt begær og genitale tilfredsstillelser (der kun er opnåelige for faderen).« (s. 10).

Og som Smirgel skriver, så bliver han heri godt hjulpet af en forførende moder, der foragter og afviser faderen.

Den lille pige melder historien absolut intet om på noget sted i bogen. Hun præsenterer godt nok enkelte kvindelige patienter - men kvinder synes alene at kunne være enten lesbiske eller sado-masochister.

Størstedelen af hendes perversionsgennemgang omhandler imidlertid fetischister, hvor ikke et ord om kønnets betydning i forhold til denne perversion bliver nævnt.

Hendes teorier om kvinder og kvindeligheden synes at være blevet udtømt med hendes lidt ældre skrifter. På den baggrund synes hendes hypotese om det fællesmenneskelige i persionen at halte lidt - kvinder er trods alt også en slags mennesker, der kan gøre krav på en særskilt analyse af deres perverse tendenser eller mangel på samme.

Men til trods for manglende underbygning af påstanden hævder hun altså, at vi alle er åbne for den perverse løsning, der udgør en lindring for vores sårede narcissisme og er et middel til at få vore følelser af mindreværd og utilstrækkelighed til at forsvinde. - Og så kommer det: »Denne fristelse kan føre til, at vi mister kærligheden til sandheden og erstatter den med en smag for det uægte.« (s. 34).

(Denne smag for det uægte illustrerer hun i øvrigt ved at inddrage H.C. Andersens eventyr om nattergalen).

Det uægte og usande er for Smirgel den perverses forsøg på at slippe udenom det faderlige univers og lovens bånd, ved at skabe en ny slags virkelighed og fratage Gud Fader tronen (s. 21).

Denne skabelsesproces, der står i analitetens tegn, er en tvingende nødvendighed, da den perverse - i modsætning til neurotikeren eller det »normale« subjekt, ikke har projiceret sit jeg-ideal over på faderen og hans penis. Dette medfører så igen huller i identifikationerne, og af klare narcissistiske grunde føler den perverse behov for at tilvejebringe den manglende identitet på forskellige måder, hvoraf skabelsen er en. Det således skabte værk vil symbolisere fallos, hullet i identiteten, der dermed sammenlignes

med kastration (s. 82).

For Smirgel er regression til den anal-sadistiske fase og perversion det samme. Det perverse forsøg på at skabe en ny virkelighed er derfor et anal univers' virkelighed, hvor alle forskelle er afskaffet: »at reducere universet til afføring, eller rettere at tilintetgøre forskellenes univers (det genitale univers) og i dets sted sætte det anale univers, hvor alle partikler er ens og ombyttelige«. (s. 13).

Paradoksalt nok kommer netop dette forsøg på at udligne alle forskelle til at symbolisere selve forskelsmarkøren, nemlig fallos.

Ud fra dette forhold hævder Smirgel så, at den perverse ikke kan skabe noget *originalt*, han er prototypen på den, som går ind for falskhed. Det perverse kunstværk kan *udelukkende* ses som imitation og kopi af den genitale penis. Fetichisme og perversion er således forbundet med »skin, eftergørelse, svig, bedrag, snyderi, humbug og så videre - kort sagt simulakrets verden« (s. 95).

Men Smirgel går videre end at frasige den perverse evnen til at skabe, idet hun påpeger (s. 116), at perversionernes problem fører til det mere generelle problem om sandheden: ingen perversion uden tankeforstyrrelse, da de love, der regerer i det forskelsløse anal-sadistiske univers, ikke er de samme som dem, der styrer psyko-seksualitetens genitale dimension, der er fade-rens og *logikkens* univers (s. 27).

Og siden Smirgel definerer det at tænke som evnen til at tænke forskelle, d.v.s. realiteten selv (s. 137), kan man begynde at spekulere på, om de perverse i grunden kan henregnes til kategorien Homo Sapiens.

Hun påpeger da også det suspekte ved en pervers videnskabsmands virke: »Målet for den videnskabsmand, der lider af hybris, er ikke at nå sandheden (i overensstemmelse med realitetsprincippet), men at sætte sine opdagelser (og derfor realiteten og sandheden) i lystprincippets tjeneste«. (s. 32).

Jeg gad nok vide, hvor mange videnskabsmænd der til trods for de mest positivistiske og sandhedselskende motiver ikke også får en god portion lyst ud af deres arbejde.

Med hvad er denne sandhed, som de perverse er afskåret fra? For Smirgel er det sande faktisk at ligne med det levende, for det er altid født af dets naturlige årsager, siger hun. Og hun fortsætter ved at hævde, at det så til gengæld vil føde ifølge den samme lov, hvorimod den falske befinder sig hinsiden enhver naturlig kotinuitet, selvom det forsøger at få os til at tro, at det er et organisk led i en kæde (s. 80). Den ideelle natur (for hun tager åbenbart ikke højde for evt. påvirkninger) er dermed sindbilledet på sandheden: Tilbage til naturen som Rousseau sagde. (Naturen er dog intet medfødt, men noget tillært hos hende).

Med denne sandhedsdefinition mener hun så at være rustet til en undersøgelse af, hvad der er på spil i en given videnskabelig proces, hvor hun vil være i stand til at skelne mellem hybris og sandhedsløsning - mellem en afledning af tænkningen og et kreativt mod (s. 33).

Og selvsagt forstyrrer den *ægte videnskab* ikke naturens uhyre og evige love, for det ville være *magi* (s. 31).

Genforskningen er dermed et oplagt eksempel på magi, men hele den medicinske forskning vil være tættere på magi end videnskab. Mon ikke Smirgel ved at udbrede psykoanalytiske, kliniske fænomener til at dække hele menneskehedens historie, kultur og fremtid mere skader sin sag end gavner den? Umiddelbart virker hendes teoretiseren i hvert fald ikke, som om den kunne forbedre og styrke psykoanalysens anseelse.

Bogen har dog også enkelte pluspunkter, og de er præcis der, hvor hun ikke opstiller almengyldige teorier, men holder sig til den psykoanalytiske praksis. Her formår hun i kraft af sine praktiske erfaringer at gennemgå og fortolke Freud på spændende vis og endda opstille supplerende hypoteser (de kan aldrig blive andet end supplerende, fordi hun er utrolig ortodoks Freudiansk).

I sin genlæsning af »Lille Hans« får hun således påvist Hans' kendskab til vagina og fødslen - i gennemgangen af »Ulvemanden« påpeger hun mangler i analysen af hans øpiduskonflikt - og i kapitlet om den terapeutiske alliance kan hun supplere Freuds teorier om jeg-spaltning og realitetstab i forhold til neurose og psykose, samt beskrive et over-jeg, der fra præventiv instans konverteres til et middel til at opnå tilfredsstillelse - hvormed det bliver magtesløs.

Hendes styrke er helt klart psykoanalysen som terapi, og man fristes til at sige: Skomager bliv ved din læst.

Som jeg indledningsvis skrev, så er der også et efterskrift af Tania Ørum, hvor Smirgel virkelig får på puklen. Tania Ørum stiller spørgsmålstejn ved alle Smirgels teser og fremhæver det Lacanianske teoretiske univers som mere nuanceret, mindre deterministisk og meget mere fyldestgørende.

Også jeg ville have foretrukket den anden teoretiske tilgang, men faktisk er det både her i anmeldelsen og i efterskriftet kun Smirgels teori, der skal tages stilling til. En sammenlignende læsning af Lacan og Smirgel ville være noget mere omfattende, end pladsen tillader, og jeg tvivler også på, om denne bog er så meget umage værd.

Men Tania Ørum er til trods for efterskriftets begrænsede omfang (godt 8 sider) i stand til at påpege så mange væsentlige ting - at jeg ville have foretrukket en bog af hende med efterskrift af Smirgel.

Mere generelt kan om bogen siges, at den er uhomogen og mangler både planlægning og gennearbejdning. Måske ville en samlende indledning kunne have rådet bod på nogle af skavankerne, men forfatterens forord er desværre indskrænket til diverse intetsigende taksigelser.

Problemet er nemlig, at selvom kapitlerne er lige lange, så er de forskelligt tunge: Genlæsningen af Freuds sygehistorier er der langt mere kød på end hele resten, til gengæld giver læsningen af kapitlet om lille Hans ikke ret meget mening i forhold til emnet, før man også har læst historien om ulvemanden.

Og det er ikke den eneste gang, man føler, hun er kommet på afveje og senere så må samle op igen.

Andre kritikpunkter er mangelfulde henvisninger til skrifter, der ikke indgår i referencelisten - mange gentagelser og manglende teoretisk placering af nogle ellers udmærkede kliniske historier. Desuden synes hun godt at kunne lide de »svære« ord, der virker lidt malplacerede i hendes ellers mere populære fremstillingsform. Ord som: Demiurg, majeutisk, teratogen, skizofatisk, skatologisk, Folons figurer, indgår i hvert fald ikke i min fremmedordbog.

Et andet problem er, at hun tit og gerne henviser til sin mands navn og eksistens og præsenterer det i forhold til patienters materiale. Det giver imidlertid ikke rigtig nogen mening, når man aldrig får at vide, hvem han er, og hvad han hedder.

Der er en del flere svagheder i bogen, men jeg tror, de fleste nu har fået nok.

Et par rosende ord skal bogen dog have med på vejen: Den har et utroligt flot omslag, som Gitte Blå er mester for. Illustrationerne stammer fra en af de perverse, som bogen gentagne gange refererer til - Hans Bellmer. Hele omslaget vrimler med erigerede neongrøn/gule lemmer på sort baggrund, der penetrerer diverse vaginaer, samt nogle mere udefinerlige (krops)åbninger. Der er ingen anatomisk logik i billedet, der virker ligeså forvirrende som en Eschers strengt matematiske illusionsbilleder, med deres forvirrende dimensionsforvrængning. Flot og saftigt er det og står i kontrast til bogens tynde og tørre indhold.

Afslutningsvis kunne man så spørge, hvorfor man absolut skulle vælge denne bog til oversættelse. Når der nu produceres meget relevant og interessant litteratur, og de færreste værker bliver oversat, mener jeg, at man ved udvælgelsen skulle gå lidt mere omhyggeligt til værks og ikke lade sig forlede af en (salgbar?) titel, der siden endda viser sig at være misvisende.